

PLĀNOŠANAS DOKUMENTA REALIZĀCIJAS IETEKMES UZ VIDI NOVĒRTĒJUMS (STRATĒGISKĀ IETEKMES UZ VIDI NOVĒRTĒJUMA MONITORINGS)

Ievads

Materiālu izstrādājusi Latvijas Republikas Vides ministrijas Vides pārraudzības valsts biroja (turpmāk tekstā arī – Birojs) Stratēģiskā ietekmes uz vidi novērtējuma daļa, un tas sagatavots, balstoties uz ANO protokolā par stratēģisko ietekmes uz vidi novērtējumu ietvertu skaidrojumu par stratēģiskā ietekmes uz vidi novērtējuma (turpmāk tekstā arī – SIVN) monitoringu saistībā ar Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 2001/42/EK (2001.gada 27.jūnijs) par noteiktu plānu un programmu ietekmes uz vidi novērtējumu. Materiālā izmantotas arī Eiropas Savienības dalībvalstu (Vācijas Federatīvā Republika, Lielbritānijas Apvienotā Karaliste) izstrādātās vadlīnijas SIVN monitoringa veikšanai.

I SIVN monitoringa tiesiskais regulējums

Plānošanas dokumentu realizācijas monitoringa nepieciešamību paredz **Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2001/42/EK (2001.gada 27.jūnijs) par noteiktu plānu un programmu ietekmes uz vidi novērtējumu** (turpmāk tekstā arī – Direktīva), kuras **10. pantā** ir noteikts, ka

- „dalībvalstis pastāvīgi pārrauga plānu un programmu īstenošanas ietekmi uz vidi, lai *inter alia* agrīnā pakāpē konstatētu to iepriekš neparedzētu nelabvēlīgu ietekmi un varētu veikt atbilstīgu korigējošu darbību”;
- „lai novērstu monitoringa dublēšanos, piemērotos gadījumos drīkst izmantot esošos monitoringa pasākumus”.

Stratēģiskā ietekmes uz vidi novērtējuma vides pārskatā atbilstoši Direktīvas **1.pielikuma (i) punktam** „jāietver to pasākumu aprakstu, kas paredzēti attiecībā uz monitoringu”.

Direktīvas normas ir iestrādātas Latvijas Republikas 1998.gada 13.novembra likumā „Par ietekmes uz vidi novērtējumu” un Ministru kabineta 2004.gada 23.marta noteikumos Nr.157 „Kārtība, kādā veicams ietekmes uz vidi stratēģiskais novērtējums”.

Latvijas Republikas 1998.gada 13.novembra likuma „Par ietekmes uz vidi novērtējumu” 23.⁵ panta 6.daļā noteikts, ka „kompetentā institūcija Ministru kabineta noteiktajā termiņā sniedz atzinumu par vides pārskatu ņemot vērā vides pārskata atbilstību normatīvo aktu prasībām un izraudzītā risinājuma pamatojumu, kā arī nosaka termiņus, kādos izstrādātājs pēc plānošanas dokumenta apstiprināšanas iesniedz kompetentajai institūcijai ziņojumu par plānošanas dokumenta īstenošanas tiešu vai netiešu ietekmi uz vidi, arī vides pārskatā neparedzētu ietekmi”.

Ministru kabineta 2004.gada 23.marta noteikumu Nr.157 „Kārtība, kādā veicams ietekmes uz vidi stratēģiskais novērtējums” 8.13.punktā noteikts, ka Vides pārskatā jāietver informāciju arī par paredzētajiem pasākumiem plānošanas dokumenta īstenošanas monitoringa nodrošināšanai, savukārt šo noteikumu **VIII nodaļā „Plānošanas dokumenta īstenošanas monitorings”** noteikts:

- lai konstatētu plānošanas dokumenta īstenošanas tiešu vai netiešu ietekmi uz vidi, vides pārskatā iepriekš neparedzētu ietekmi uz vidi, kā arī, ja nepieciešams, izdarītu grozījumus plānošanas dokumentā, izstrādātājs, ņemot vērā biroja atzinumu par vides pārskatu, veic plānošanas dokumenta īstenošanas monitoringu;
- plānošanas dokumenta īstenošanas monitoringam izmanto valsts statistikas datus, informāciju, kas iegūta, veicot vides monitoringu, kā arī citu informāciju, kas pieejama izstrādātājam;
- izstrādātājs sastāda monitoringa ziņojumu un atzinumā par vides pārskatu noteiktajā termiņā iesniedz to birojā. Monitoringa ziņojumā apkopo pieejamo informāciju un ietver vismaz ar plānošanas dokumenta īstenošanu saistīto vides stāvokļu izmaiņu un to tendenču raksturojumu;
- birojs reizi gadā apkopo iesniegtos monitoringa ziņojumus un iesniedz Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas centrā (1.pielikums).

II SIVN monitoringa definīcija un tiesisko aspektu skaidrojums

SIVN monitoringa ir sistemātisks vides kvalitātes un tās izmaiņu tendenču novērtējums. Tā mērķis ir novērtēt konkrēta plānošanas dokumenta realizācijas ietekmi uz vidi, kā arī plāna vai programmas izpildi saistībā ar stratēģiskā ietekmes uz vidi novērtējuma vides pārskatā definētiem vides mērķiem vai uzdevumiem. SIVN monitoringa dod iespēju aktualizēt plānošanas dokumenta īstenošanas būtiskās vides ietekmes un salīdzināt tās ar prognozētajām, kā arī nodrošina savlaicīgu problēmu identifikāciju, lai nepieciešamības gadījumā veiktu atbilstošu plānošanas dokumenta korekciju.

Tā kā Direktīvā nav definētas prasības monitoringa izpildei, tā nesniedz atbildes uz būtiskiem ar monitoringa realizāciju saistītiem jautājumiem, piemēram, kas ir atbildīgs par monitoringa veikšanu, monitoringa izpildes termiņi, izmantojamās metodes, rezultātu dokumentēšana, interpretācija un prezentēšana, konsultāciju nepieciešamība un turpmākās rīcības. Tādejādi Eiropas Savienības dalībvalstīm pašām jālemj par to, kā tiek nodrošināts monitoringa, lai izpildītu Direktīvas 10.panta prasības.

Latvijas Republikas tiesību aktos noteiktas prasības monitoringa ziņojuma par plānošanas dokumenta īstenošanas tiešu vai netiešu ietekmi uz vidi, vides pārskatā neparedzētu ietekmi iesniegšanas termiņu noteikšanai, kā arī noteikts monitoringa ziņojumā ietveramās informācijas minimālais apjoms, t.i., „monitoringa ziņojumā apkopo pieejamo informāciju un ietver vismaz ar plānošanas dokumenta īstenošanu saistīto vides stāvokļa izmaiņu un to tendenču raksturojumu” (Ministru kabineta 2004.gada 23.marta noteikumu Nr.157 „Kārtība, kādā veicams ietekmes uz vidi stratēģiskais novērtējums” 32.punkts). Monitoringa ziņojumu sagatavo plāna vai programmas izstrādātājs. Tādejādi likumdošana deleģē pašus plānošanas dokumentu izstrādātājus lemt par veicamā monitoringa veidu un apjomu, kas šajā gadījumā ir attaisnojams ar dažādu plānu un programmu specifiskajiem aspektiem.

III Vispārēji norādījumi

Veids, kādā jāveic plānošanas dokumenta SIVN monitoringa, ir atkarīgs no konkrētā plāna vai programmas izstrādes mērķa (zemes izmantošana, atkritumu apsaimniekošana vai citas nozares attīstības plānošana), apjoma (nacionālas, reģionālas vai vietējas nozīmes plānošanas dokuments), plānošanas teritorijas esošās situācijas rakstura un citiem faktoriem.

SIVN monitoringā var izmantot gan kvantitatīvās, gan kvalitatīvās novērtējuma metodes, savukārt tā detalizācijas pakāpei jābūt saistītai ar plāna vai programmas detalizācijas pakāpi, kā arī ar prognozētajām plānošanas dokumenta īstenošanas ietekmēm. Monitoringā jāaptver nozīmīgus vides efektus, kuri parasti ir raksturoti SIVN vides pārskatā. Atsevišķos gadījumos monitoringā jāietver arī faktori, kas neatspoguļojās plānošanas dokumenta sagatavošanas stadijā.

Lai arī Direktīva nosaka, ka plānošanas dokumentu realizācijas monitoringu jāveic plānošanas dokumenta īstenošanas laikā, svarīgi, lai monitoringa procesa plānošana būtu uzsākta jau plānošanas dokumenta sagatavošanas laikā. Plānošanas dokumenta izstrādātājam jānodrošina, lai pēc plāna vai programmas pieņemšanas ieinteresētās puses (iestādes, nevalstiskās organizācijas), kā arī sabiedrība tiktu informēta par pasākumiem, kas saistīti ar SIVN monitoringu.

Lai novērtētu, vai un kā ir sasniegti plānošanas dokumentā izvirzītie mērķi, liela nozīme ir plānošanas dokumenta rezultatīvo rādītāju analīzei un SIVN monitoringam. SIVN monitoringā var raksturot galvenās izmaiņu tendences laikā un telpā. Galvenais pamatnosacījums, lai SIVN monitoringa dotu priekšstatu par plāna vai programmas realizācijas ietekmēm, un lai agrīnā stadijā varētu identificēt iepriekš neparedzētās ietekmes. SIVN monitoringam jābūt skaidram, ekonomiski rentablam un tādā, lai tā veikšana neprasītu lielu laika ieguldījumu. Izstrādātājs nodrošina, lai monitoringā izmantojamā informācija atbilstu plānošanas dokumenta izstrādes mērķiem un uzdevumiem, tā būtu aktuāla un ticama, atbilstoši dokumentēta un publiski pieejama. Monitoringu var integrēt regulārajā plānošanas ciklā, neparedzot atsevišķu procedūru tā veikšanai, piemēram, to var apvienot ar plānošanas dokumenta rezultatīvo rādītāju atskaiti.

Direktīvas 10.pants neaizliedz apvienot vairāku plānošanas dokumentu SIVN monitoringus. Tomēr, lai tiktu izpildītas Direktīvas prasības, jāraugās, lai nepieciešamā informācija, kas saistīta ar vides ietekmēm, aptvertu

katru plānu vai programmu. Atsevišķos gadījumos kumulatīvās ietekmes ir vieglāk identificējamās, veicot tieši atsevišķu plānu vai programmu apvienoto monitoringu.

SIVN monitoringa nodrošina lēmuma pieņemējus ar informāciju, kas izmantojama precīzāku risinājumu izvēlē un pamatotāku lēmumu pieņemšanā. Monitoringa rezultātus var izmantot arī vides pārskatā ietvertās informācijas apstiprināšanai, t.sk. plānošanas dokumenta un vides pārskata trūkumu apzināšanai, kā arī lai konstatētu, vai ir kādas izmaiņas salīdzinājumā ar plānoto rezultātu. Monitoringa dod iespēju uzlabot turpmāko vides pārskatu kvalitāti, īpaši gadījumos, ja tiek konstatēts, ka atsevišķi vides kvalitāti raksturojošie parametri tiek sistemātiski pārsniegti vai nav ietverti atsevišķu plānu vai programmu ietekmes uz vidi novērtējumā.

IV Ieteikumi SIVN monitoringa programmas izstrādei un realizācijai

SIVN monitoringa programma jāizstrādā, balstoties uz plānošanas dokumenta stratēģisko ietekmes uz vidi novērtējumu un tā ietvaros izvirzītajiem vides kvalitātes mērķiem un uzdevumiem. Lai konstatētu plānošanas dokumenta realizācijas rezultātā radītās izmaiņu tendences, būtisks ir SIVN esošā vides stāvokļa raksturojums. SIVN jābūt apzinātām iespējamām būtiskām vides ietekmēm, kā arī definētiem un raksturotiem pasākumiem būtisko ietekmju mazināšanai vai novēršanai. Jo reprezentatīvāka būs šī informācija, jo vieglāk būs sagatavot monitoringa programmu un savlaicīgi uzsākt nepieciešamo datu iegūvi.

Plānošanas dokumenta realizācijas vides ietekmes attiecas uz visu plānošanas dokumentu kopumā, un tāpēc monitoringā jāietver ne tikai pozitīvo, nelabvēlīgo, paredzēto un neparedzēto, bet arī kumulatīvo, sekundāro un citu ietekmju savstarpējais un kopējais izvērtējums. Monitoringā var ietvert gan atsevišķu pasākumu, gan kopējo plānošanas dokumenta konkrētā darbības perioda realizācijas izvērtējumu.

Kad ir apzināts veicamā monitoringa veids un apjoms, jāveic atbilstošu rezultātu/indikatoru izvēle. Nepieciešamo vides monitoringa informācijas veidu (kvalitatīvu vai kvantitatīvu) un to detalizācijas pakāpi nosaka plānošanas dokumenta veids un līmenis, kā arī tā īstenošanas rezultātā prognozētās vides ietekmes. SIVN monitoringam nepieciešamo informāciju var iegūt no dažādu institūciju (vides, veselības, lauksaimniecības, mežsaimniecības u.c. nozaru) datu bāzēm.

Sagatavojot monitoringa programmu, ieteicams apzināt (2.pielikums):

- Kādi ir esošie monitoringa pasākumi, vai un cik lielā mērā to dati ir izmantojami plānošanas dokumenta novērtēšanā?
- Kādus monitoringa pasākumus veic institūcijas saistībā ar citiem plānošanas dokumentiem vai projektiem, un vai ir iespējams šos datus izmantot?
- Kāda vēl papildus informācija ir pieejama un izmantojama (vides stāvokļa pamatdati, nozaru atskaite u.c.)?
- Kādi organizatoriski pasākumi nepieciešami monitoringa īstenošanai?

Nosakot monitoringa prioritātes, svarīgi apzināties, ka tām jābūt vērstām uz konkrēto plānu vai programmu mērķu sasniegšanu, īpašu vērību pievēršot informācijai, kas būtiska turpmāko lēmumu pieņemšanā. Nav nepieciešamas un dažkārt pat iespējams kontrolēt pilnīgi visu, tāpēc jākoncentrējas uz būtiskākajām vides ietekmēm, piemēram, tādām,

- kuras noteiktas starptautiskajā vai nacionālajā likumdošanā, vadlīnijās vai standartos,
- kuras var izraisīt neatgriezenisku kaitējumu (novērtējums ļaus atklāt tendences pirms kaitējums tiks izraisīts),
- kuras var definēt, kā „neskaidra nelabvēlīga ietekme”.

SIVN monitoringa struktūru var veidot, balstoties uz stratēģiskajā ietekmes uz vidi novērtējumā identificētajiem vides faktoriem, kas izriet no plānošanas dokumentā paredzētajām darbībām. Šim nolūkam vispiemērotāk būtu izmantot kvantitatīvus datus. Taču gadījumā, ja nav iespējams sasaistīt plānošanas dokumentā paredzētās darbības un stratēģiskajā novērtējumā identificētās vides ietekmes, var izmantot datus, kas netieši norāda uz vides stāvokļa izmaiņu tendencēm, tā piemēram, var orientēties uz starpposmu notikumiem, kā arī vairāk fokusēties uz rezultātiem. Monitoringā var pielietot arī indikatoru moduļus,

piemēram, sociāli–ekonomiskie faktori – slodzes – stāvoklis – ietekme – atbildes pasākumi (*angļu valodā saīs. – DPSIR*).

Jāņem vērā, ka būtiskas ietekmes var parādīties arī ilgstošākā laika periodā, un ne vienmēr tās var identificēt plānošanas dokumenta stratēģiskā ietekmes uz vidi novērtējumā. Turklāt SIVN vides pārskata secinājumi bieži tiek balstīti uz skaitļošanas un simulācijas bāzes, kas realitātē sevi var neattaisnot. Šo iemeslu dēļ ieteicams regulāri pārskatīt monitoringam izvēlētos indikatorus.

Monitoringā lietderīgi izmantot arī papildus indikatorus, tādejādi dodot iespēju konstatēt iepriekš neidentificētas problēmas, kā arī noteikt izmaiņu tendences plašākā mērogā. SIVN monitoringā piemērotāki un tendenču raksturošanai efektīvāk izmantojami ir indikatori, kas raksturo kvalitātes pasliktināšanās tendences kopumā, piemēram, ekoloģiskās ūdens kvalitātes klases un to raksturlielumi.

Sagatavojot monitoringa programmu un izvēloties indikatorus, jāņem vērā:

- plānošanas dokumenta realizācijas ietekmi var raksturot, izvērtējot indikatorrādītāju izmaiņu virzienu un pakāpi;
- indikatoru izmaiņu virziens var būt pretējs stratēģiskā ietekmes uz vidi novērtējuma vides pārskatā identificētajai ietekmei;
- monitoringā var izmantot salīdzinājuma metodi, t.i., indikatoru izmaiņas salīdzina ar citiem atskaites punktiem;
- monitoringā jāizmanto kvantitatīvus datus, taču situācijas raksturošanai var izmantot arī kvalitatīvu informāciju;
- rezultāti jāapkopo monitoringa ziņojumā, dodot skaidrojumu un atbilstošus komentārus.

Plānošanas dokumenta izstrādes gaitā lietderīgi izveidot mehānismu, kas ļautu noteikt, vai un kādas koriģējošās darbības ir nepieciešamas, gadījumā, ja monitoringa rezultātā konstatētas neparedzētas nelabvēlīgas ietekmes. Šajā gadījumā jāparedz:

- sliekšņa kritēriji nelabvēlīgas ietekmes identificēšanai (piemērām, kādi aspekti tiek uzskatīti par nepieņemamiem videi);
- koriģējošās darbības, kuras veicamas, atklājot būtiskas ietekmes (plānošanas dokumenta grozījumi);
- atbildīgie par koriģējošo darbību veikšanu.

Jāatzīmē, ka monitoringa rezultātiem jābūt ticamiem un pamatotiem, lai uz tiem balstītā plānošanas dokumentu koriģēšana nodrošinātu plānošanas tiesiskumu.

Ja monitorings neuzrāda nepieciešamību veikt tiešu vai nekavējošu plānošanas dokumenta koriģēšanu, iegūtie rezultāti ir izmantojami turpmākajā plānošanas procesā vai vides novērtējumā, jo plānošanas dokumenta īstenošanas monitorings var piedāvāt papildus iespējas un arī ierosinājumus turpmākās attīstības plānošanai.

Monitoringa programmas izstrādē var izmantot Biroja sagatavotu informatīvu paraugu – tabulu, kur apzināti un apkopotī vides un citu nozaru politikas plānošanas dokumentos izvirzītie mērķi un uzdevumi, kā arī normatīvajos aktos izvirzītās prasības un atsevišķu monitoringa programmu informācija (3.pielikums). Tabulā ietvertā informācija ir strukturēta divās daļās – dabas un sociālekonomiskie faktori. Vides (dabas) faktoru sadaļa ir sagatavota, ņemot vērā Vides politikas pamatnostādnes 2009.–2015.gadam izmantoto nodaļu tematisko sadalījumu – gaiss, ūdens, zeme, daba, klimats.

Tabulā ietverti gan kvalitatīvi, gan kvantitatīvi indikatorrādītāji, jo dažādiem plānošanas dokumentiem ir atšķirīgs ietekmju un būtiskāko problēmu raksturs. Līdz ar to arī prasības nelielas pašvaldības, republikas nozīmes pilsētas un nozares politikas plānošanas dokumentu stratēģiskā ietekmes uz vidi novērtējuma monitoringam atšķirsies. Gadījumā, ja nav konstatēti būtiski vides kvalitāti pasliktinoši aspekti, lietderīga un ekonomiski pamatojama būtu kvalitatīvu datu vai pat tikai informatīva rakstura informācijas izmantošana un izvērtēšana, savukārt gadījumos, ja konstatēta esošā vides stāvokļa kvalitātes pasliktināšanās vai atsevišķu robežlielumu pārsniegšanas gadījumi, kvantitatīvu datu izmantošana monitoringā būtu pat obligāts priekšnoteikums.

Atsevišķi tabulā ietvertie mērķi un indikatori dublējas vai pārklājas. Šāda pieeja izvēlēta tāpēc, lai dotu iespēju plānošanas dokumenta izstrādātājiem pašiem izvēlēties piemērotākos indikatorus, kuri attiektos uz katra konkrēta plānošanas dokumenta SIVN monitoringa mērķiem, un visefektīvāk raksturotu vides stāvokli un tā izmaiņas.

Jāatzīmē, ka minētajai tabulai ir tikai ieteikuma raksturs, un tā izstrādāta, lai veicinātu plānošanas dokumentu izstrādātāju sapratni par veidu, kā būtu veicams katra konkrētā plānošanas dokumenta SIVN monitorings, un kam būtu jāpievērš galvenā uzmanība.

V Ieteikumi monitoringa ziņojuma sagatavošanai

Plānošanas dokumenta izstrādātājs var izstrādāt pēc saviem ieskatiem piemērotāko ziņojuma formu, kādā tiks apkopota informācija par plānošanas dokumenta īstenošanas tiešu vai netiešu ietekmi uz vidi, kā arī vides pārskatā iepriekš neparedzētu ietekmi.

4. pielikumā ir ievietots Biroja sagatavots monitoringa ziņojuma formas paraugs/piemērs kā ieteikums plānošanas dokumentu izstrādātājiem monitoringa ziņojuma sagatavošanā. Ja monitoringa ziņojuma sagatavošanai izvēlas minēto paraugu, ieteicams to papildināt ar plānošanas dokumentam specifisku informāciju t.sk., piemēram, realizētiem projektiem, apbūves teritorijām u.c. Pie tam nav nepieciešams dublēt informāciju vairākās tabulas sadaļās, un izstrādātājs pēc saviem ieskatiem var aizpildīt tikai tās ailes, kuras attiecas uz konkrēto plānošanas dokumentu.

Monitoringa izstrādātājiem pašiem jāizvēlas, kāda veida informācija tiks izmantota monitoringā un monitoringa ziņojumā, ņemot vērā gan datu pieejamības iespējas, gan arī konkrētu plānošanas dokumentu un tā realizācijas teritorijā esošās problēmas. Būtiski atzīmēt, ka monitoringa ziņojumā būtu iekļaujams nevis pats monitoringa process un visi tajā iegūtie dati, bet gan rezultātu analītisks izvērtējums, īpašu uzmanību pievēršot galvenajiem problēmjautājumiem un aktualitātēm. Konkrētus datus būtu ieteicams uzrādīt robežpārkāpumu vai esošās situācijas pasliktināšanās gadījumā.

Vēršam uzmanību uz to, ka Biroja piedāvātā monitoringa ziņojuma forma laikā gaitā var tikt mainīta. Lūdzam sekot līdzi aktuālai informācijai Biroja mājas lapā internetā <http://www.vpvb.gov.lv>.